

Ú v o d.

§. 1. Pojem hospodárství.

V celé přírodě znamenáme *puď*, jenž hledá předměty k uspokojení svému. Při nejmenších hmoty částicích pozorujeme ustavičnou snahu, vedlé sebe pravidelně se uspořádati, a tvořiti tělesa rovných ploch a hran, stýkajících se v pravidelných uhlech. Zrnko v ornici uložené strní vzhůru od temné matky země k slunci otevístkvělému. Živočichy pobádá jistý puď, jež nazýváme pudem zvláště, proměňovati stanoviště a vyhledávati předměty k uspokojení svému. Puď jeví se též u člověka a siec co

1) *snažlivost smyslná*, pocházející z popudů smyslných, povznášejících představu na stupeň snahy;

2) *snažlivost rozumná*, vyplývající z popudů rozumových, kteréz povznášejí snahy na stupeň vůle. K výši té povznesla se snaha tehdy, když snažící zná souvislost mezi přáním a jeho vyplněním, jakož i prostředky k uskutečnění přání vedoucí.

Jako všecken puď přirozený, tak i chtění lidské žádá uspokojení. Uspokojení vůle působí libost, příjemnost a rozkoš. Souhrn všeho, co komu je libo, příjemno a rozkošno, jest jeho *blahem*, a stav libosti, příjemnosti a rozkoše *blahobytem*: proto má chtění za účel blahobyt. Bažení po blahobytu jeví se především v snaze, kteráž provází člověka od kolébky až ku hrobu, kteráž jest bezvýmínečným zákonem přirozenosti lidské, žádajícím i sebezapření i podniknutí smrti obětné, ano i samovraždú: *v snaze sebezachování*. Tomuto od lidské přirozenosti neodlučitelnému chtění musí se vyhověti přede vším jiným, a proto jsou nám hlad, žízeň, zima a

jiné životu nebezpečné nedostatky hostmi nejdotěrnějšími. Předmětů k uspokojení jich potřebných nalézá člověk v přírodě a nabýval jich původně prací, kteráž byla prvním jeho *nákladem*. Však ne vždycky poskytovala příroda dary své, ne vždycky dostala práce k nabývání jich. Pramen žizeň hasel vysýchal, strom ovoce poskytující hynul, sily člověka tělesné i duševní podléhaly pohromám.

Seznav nestálost, nejistotu a měnivost i předmětů k uspokojení sloužících i nákladnosti (spůsobivosti k nákladu) své; rozváživ, že pobudky vůli dráždící tím více rostou, čím více rozšiřuje se obzor poznání; obává se, že by mezi oběma nastati mohla neblahá neshoda: započal člověk záhy přemýšletí, kterak by nebezpečí tomu předešel. Rozum mu ukázal nepochybnou k cíli cestu: aby totiž uspokojoval vůli tak, aby tím rostla nákladnost jeho — aby *hospodařil*.

Čím více roste nákladnost, tím spíše lze uspokojiti vůli, tím více možná docíliti blahobytu. Činnost hospodářská má tedy za účel dosažení blahobytu. Však ne každá k blahobytu čelící činnost jest již hospodařením. Osvěta a mravnost podporují též blahobyť; a přece nenazýváme činnosti ku zladu jejich vynaložené hospodařením. Musíme tedy vyměřiti pojem hospodaření úže, co činnost směřující k docílení blahobytu hmotného pěstováním nákladnosti.

Dílo mé věnováno jest pozorování a vyskoumání činnosti této jakož i řádnému navedení, jak se hospodařiti musí, má-li se docíliti řádného úspěchu. Proto jest pojem činnosti této základním pojmem formálně soustavy díla tohoto.

Vyměřen-li pojem hospodaření, podán tím i pojem hospodářství a hospodáře. *Hospodářství* jest totiž *obor činností směřujících k docílení blahobytu hmotného pěstováním nákladnosti*, a podmět činnosti těchto sluje *hospodář*.

. Hospodářství co věda politická.

§. 2. Pojem hospodářství politického.

Člověk hospodařiti započav brzy k cíli se blížil, brzy se ho vzdaloval. Co z počátku považoval za dílo pouhé náhody, později hleděl vypátrati toho zákony. Poznatky podrobné a odložené hleděl spojití a uspořádati podlé jistých pravidel. Tak utvořila se vědomost v rozmanitosti své dle ponětí celku do soustavy spořá-

daná — vědomost soustavná — věda hospodářská. *Hospodářství co věda jest tedy soustavná vědomost zákonů, dle kterýchž hospodářiti máme, chceme-li dojíti hmotného blahobytu.*

Jelikož blahobyť zakládá se na úplném uspokojení vůle; poněvadž vůle nebaží toliko po hmotném a smyslném, ale i po ideálním a nadsmyslném: zdá se, že nelze obmeziti směr hospodářství na hmotný pouze blahobyť, že takovéto rozloučení hmotného od ideálního jest naprosto nemožno. Jest pravda, že nejhmotnější snahy mívají stránku ideální; taktéž lze i na bažení nejideálnějším rozeznati stránku hmotnou. Pozoruj u. p. činnost vychovatele. Nelzeť již z předu říci, jde-li za povoláním svým z ohledu, aby si opatřil výživu, aniž lze tvrditi, že činí tak, aby toliko upokojil svatou snahu po účelu nejslechetnějším. Zde rozhodne pouze jeho úmysl. Však jako nerozloučíš práci na pouze tělesnou a pouze duševní, ano každé zablesknutí myšlenky podmíněno jest hnutím čiv mozkových; a přece rozeznáváš tělocvik a logiku, anthropologii duševní a tělesnou atd.: tak lze i rozdělití vědu o blahobytu vůbec v náuku o blahobytu hmotném — náuku hospodářskou, naproti náuce o blahobytu nehmotném — náuce o vzdělanosti, ačkoliv jest rozloučení blahobytu hmotného od nehmotného nemožno. „Toť štít oznamující materialismus,“ zvoláš asi a pohodíš knihou. Než měj strpení a brzy uvidíš, že dílo toto jest odpovědným listem škole nadepsavší na korouhev svou materialismus, atomismus a egoismus. Proti ní vztýčuji prapor, na němž uziš stkvíti se heslo „vzdělanost, národnost, blahovolenství.“ Snad namítáš: „Vždyť shduješ se úplně s běžným náhledem o účelu vědy.“ Však všimni si, čím hodlám docíliti účele toho: pěstováním ukladnosti. V dvou slovech těchto spočívá veškerý rozdíl náuky mé a posavadní národohospodářské. Tato jde ovšem za rovným účelem; ale jakou cestou? Bazením po bohatství; hromaděním peněz. Proto stojí na stanovisku pouhé spekulace obchodníka soukromého, a věda její není leč náukou kúpeckou nebo živnostenskou. Příčina, že octla se na bezeceství takovém, jest ta, že nepokračovala v duchu zakladatelově, nýbrž vzdalovala se krok za krokem od směru jeho. Jeden z nejčelnějších stoupenců školy té, Senior, neostýchal se tvrditi, že „národní hospodář má hleděti k vzrůstání bohatství a prostředkům k tomu vedoucím, od čehož nesmí jej odstrašiti ani soustrast s bídou, ani ošklivost před mrháním, ani skouposť, ani úcta před stá-

vajcími řády, ani opovrhování panujícími zlořády, ani bažení po přízni lidu, ani libování si v paradoxích. Jest to skutečně předmětem bádání národohospodářského? Myslím, že úlohou hospodářství politického jest, aby učilo, *terak lze uleviti bídě, proč sluší odstraniti vrhání, potlačiti skoupost, rozšířiti úctu před řády a osklivost před zlořády.* Škola národohospodářská vrhla se na jednotlivé výroky mistra svého, nehledíc, zda-li vůbec neodporují duchu díla jeho. Kdyby byla nehleděla si toliko náuky o dělbě práce, a povšimla si drobet toho, co pověděl Smith o výrobných silách, mohla provedením náuky o těchto doplniti dílo jeho, a uvarovati se hrubého materialismu, do kteréhož den co den hloub klesá. J. B. Say. cítil, že věda nalézá se v proudu zhoubném. Snažil se odpomoci a vypalezl náuku o statech nehmotných, kterážto mohla býti zcela nevinnou, kdyby ji nebyl vtěsnil do rámce materialismu zahnízdivšího se již v hospodářství politické. Ve spojení tomto stala se nejohybnější stránkou náuky školy národohospodářské. Všecky úkazy výroby a zpotřeby vztahovány jsou též k statkům nehmotným. Již Say považuje člověka za nahromaděný kapitál (sic!); Thomas Cooper cení řádného amerického právníka na 3000 dolarů; posloucháním zpěvačky zpotřebuje prý se hodnota její, a což více nesmyslů dočísti se můžeš v kompendiích školy této.

Jako nelze odloučiti hmotnou stránku snah lidských od ideálné a naopak, nelze též mysliti si člověka jinak, leč co tvora společenského. Rozdílnost vloh duševních a tělesných, — jedinečnost (individualitas) jest příčinou závislosti jedněch na druhých. Nikdo není schopen vlastní toliko silou uspokojiti potřeby své, leč obmezí-li se na dobrovolnou chudobu. To samé platí o množství jedinců, pokud tvoří jenom skupinu částic, byť stejnorodých, bez vzájemnosti společenské. Teprve společná snaha, společná práce, společná podpora k uskutečnění zájmů byt i jedinečných, poskytuje lidstvu možnost, aby dospělo k žádoucímu blahobytu. Tato závislost jedněch od druhých jest onou mocí, kteráž jako spojivost částice hmoty přitahující a rozpadnutí jejímu zabraňující, poutá k sobě jedince; tak že pospolitost jest stavem přirozeným a Rousseau-ův náhled, že společenství není určením člověka, nepřirozený.

Závislost tato jedněch na druhých, zakládající se na jedinečnosti, tedy na nutnosti přirozené, není podrobena libovůli jedincův, alebrž jeví se co ústrojí, v němž, jako v krystalu snaha atomů

po pravidelnosti ploch, hran a úhlů, žije zákon, vízei články jednotlivé, aby podporovaly se vzájemně v rodině, obci, národu, společenství a státu. Na tom zakládá se nutnost vědy, mající za úkol podati soustavu zákonů, dle kterýchž člověk nalézající se v svazku společenském a státním hospodářiti má, totiž nutnost vědy, kteráž nazývá se vším právem hospodářství politické.

Škola národohospodářská musí mi již odpustiti, že se osměluji míchati v hospodářství politiku. Dokazuje-li s velkým namáháním, že nelze považovati síly lidské, leč za nástroje k uspokojení potřeb hmotných, že hospodářství jest toliko vědou o výměně, a že proto nic nemá činiti s politikou: ptám se, jestli neví, *kdy kvetl a kdy hynul blahobyť mocných někdy států*, jako Irska, Španěl, Benátek? Proč *musela* padnout moc otrockých států amerických? Proč klesá blahobyť Anglie a vzrůstá moc Ruska? Jako není trvalého blahobytu bez moci politické, tak nemůže býti řeči o úspěchu vědy národohospodářské neberoucí ohledu na politiku národu. Každý rozumný lituje vlád, kteréž odstranily by rády schodky a učinily země schopnými k placení daní, jinak ale drží je v otroctví málo lišicím se od onoho, v němž úpějí n. p. osady Indické pode jhem kramářů anglických. Ti nedovolují Indům, aby si vystavěli za své peníze stroje a továren k rukodělnictví svému nevyhnutelných; na vzdělané pevnině Evropské jsou říše, jichž vlády předpisují státům spojivším se s nimi na základě dobrovolné smlouvy, smí-li si vystavěti obec *nebo y* most kamenný nebo dřevěný, a nedovolí státům těmto, aby za vlastní peněz vystavěly budovu, třeba zasvěcenou vědám a umění! Ind posílá suroviny své na trh tisíce mil vzdálené Anglie a přiváží odtud hotové tovary. Proč? Aby naplnil kapsy několika kramářů! V osvícené Evropě jsou státy, kteréž musí voziti peníze své za hranice do jediné komory, odkudž posílá se jim zpět, — co nepřišlo k útrazu na daleké cestě. Ano národové států těchto nemají ani práva příslušícího nešťastnému Kyotovi, ustanoviti vozku a prohlédnutí si kapsy jeho! Nuž rád bych seznal prostředky, kterými hodlala by škola národohospodářská pojistiti blahobyť národů těchto, aniž by změnila posavadní politiku státního jich hospodářství.

Jest-li to pánům školy té nedostačí, nechť mají strpení; v hospodářství státním najdu bohda dosti příležitosti k důkazu, *proč musí býti hospodářství národní vědou politickou*. Zatím zodpovídejme si jinou otázku důležitou, týkající se povahy vědy politickoho-

spodářské, totiž: zdali jest vědou theoretickou či praktickou? Odpovídám hned z předu :

§. 3. Politické hospodářství jest vědou praktickou.

Znám slova Herbartova, že soustava, nerozeznávající stránky theoretické a praktické, dvojí trpí jednostranností, an spisovatel bývá nevědomky dvěma silami puzen: k výkladům a předpisům. O pravdivosti slov těchto nepochybuje, musím již záhy míti zření k pravé povaze vědy, jejíž věrný chce čtenářům svým podati obraz.

Všecky vědy vypučely ze semene potřeby praktické, a byly drahý čas v praxi ve spojení nerozlučeném. N. p. lékařství vyvinulo se v rodině, když nemocným údům dávali radu otec a matka. Později spojeno lékařství s náboženstvím a oetlo se v rukou kněží. Teprve Asklepiadé začali sbíratí věty zkušebné, kteréž poprvé sestavil praotec lékařství Hippokrates. Z praxe vyvinula se též věda politického hospodářství. Theorie a praxis hospodářská byly ještě v úzkém spojení v někdejších komorách sborů důchody zemské spravujících. Z pravidel a zásad, kterýmiž řídily se komory, vyvinula se znenáhla nauka o hospodářství soukromém a státním nazvaná v Německu „vědou kamerální.“ Ve Francii byli to fysiokrati, kteříž odvrátili pozornost od nepostředních otázek praktických k zásadám, jimž hleděli zjednatí platnost vědeckou. Ovšem bylo užíváno již před Quesnay'em jistých maxim jako byl na př. Kolbertismus. Tak nazváno obmezení svobodné soutěže a sesílení průmyslu domácího se strany politiky francouzské v boji hospodářském mezinárodním, za Colberta, ministra Ludvíka XIV. Praxis řídila se dle jisté maximy; o samostatné theorii nebylo ani řeči. K této dali první základ fysiokrati. Jako každý počátek myšlení samostatného vodívá více méně k jednostrannosti, tož zvláště tam, kde theorie od praxe počíná se vynaňovati, rozsedávají se obě tak, že mnohý prvé uplývá věk, než možno pomysliti na smíření. To bylo viděti v plné míře u fysiokratů. Prohlédajíce k světovému pauství průmyslu anglického, opatřujícího obcím Veliké Britanie bohatství neslychané, kdežto hospodářství francouzské klesalo hloub a hloub, průmysl rolnický, řemeslní i tržební, ladem ležel, plavectví jako bezvětřím přerušeno, národ v bídě a nouzi sklíčonný sotva živořil, vzehopili se mužové někteří, zasazujíce se o provedení řádk, shodujících se

sice s ideální svobodou, nemajících ale v společensko-hospodářských poměrech tehdejších přiměřenou půdu. Vláda nedala se unésti výstředními a jednostrannými náhledy fysiokratův, alebrž skoumajíc bedlivě, co na nich bylo dobrého, uváděla to v život a zamítala co bylo nepřiměřeno. Od té doby trvá neustále boj mezi teorií a praxí. Spojené Státy změnily během posledního půl století asi šestkrát soustavu tržební. Brzy zavedena ochranná cla, brzy svoboda tržby, a nyní tato opět obmezena. Carey tvrdí, že ochranná cla sloužila Americe vždy k blahu. Wirth myslí, že příliš rychle střídaly se tam soustavy, aby s jistotou dalo se říci, zda-li pokrok nebo úpadek byl výsledkem té které soustavy. Uvidíme, že Carey má pravdu. Po pádu Napoleona zavedlo Rusko svobodu tržby, bylo ale brzy přinuceno zrušiti ji opět. Francouzsko drželo se politiky ochranné za celé restaurace, za doby království červencového i za Napoleona III. Německo a Rakousko nesouhlasilo též s náhledy theorie a chránilo průmysl domácí před nátlakem tak zvané „soutěže svobodné.“

Však nedá se upřítí, že čím dále tím více mizí odpor a připravuje se sblížení theorie a praxe, ačkoli posavad mezi nimi veliká jest mezera, kteréž nevyplnila ani velikolepá *synthesis Carey'ova*. Mezera ta musí se vyplniti a zapotřebí, abychom z povolna ohlíželi se po cestě, kteráž by nás dovedla k šťastnému rozluštění problému: *vystavění totiž zásad vědeckých*; tedy zásad platnosti nepodmíněné. Nebo věda počíná teprve tu, kdež utvrzuje se, což v proměňování setrvává, kdež odhalují se pravdy, dějiny ovládající a pro všechny věky platící.

Hledajíc zásady takové, musíme míti na paměti, že zásady politicko-hospodářské neobsahují což jest, nýbrž co býti má. Politický hospodář nesmí se spokojiti pouhým vykládáním, *jak se hospodaří*, nýbrž musí udati cestu, *jak se má hospodařiti*. Jest to na mnoze vadou školy národohospodářské, že považuje ústrojí společenské za kus hmoty neústrojně, nechťie věděti ničeho o tvůrčím vlivu vůle lidské. Pokud ostává škola na stupni tomto, nevyhověla požadavkům, které stavi hospodářství jedinců a národů na vědu naši. To zvláště platí o spisovateli nového spisu „*Les limites de l'économie politique*. Par Aristide Dossios 1867.“ Spisovatel praví, že povaha vědy politickohospodářské jest ryze abstraktná, na žádném zájmu praktickém nezávislá a pravdu jen k vůli pravdě hledající. Nesmí prý skoumati, zda-li vynález jest

prakticky užitečen či nie, a byť bylo prý i pravdě podobno, že veškeré pravdy odhalené nezůstanou beze všeho užítu, věda nesmí se o to starati a nesmí osobovati si ani názvu vědy, nepůsobí-li leč čistou láskou k pravdě a vědění. Tak prý mohou náuky politického hospodářství v okolnostech některých státi se jedinými, státu a společenství, chtějí-li užiti jich v praxi, záhubnými. Praxis nemůže prý nikdy býti kriterion theorie a Lamartine prý jest na omylu, když soudí, že theorie s praxí se neshodující jest křiva.

Patrně, že spisovatel pomíchal otázku, zda-li mají *základy vědecké* ohled bráti na praktickou užitečnost, s otázkou, zdali má *spisovatel ohled* bráti na užitek *jemu* z vyslovení zásad vyplývajících. Zápornou odpověď obdrženu na otázku *druhou* totiž: že *spisovatel nemá* míti sobeckých ohledů, nýbrž býti veden *pouze láskou k pravdě* a *pěstovati vědu k vůli vědě* (la science pour la science), v čemž ovšem má pravdu, položil na první otázku, v čemž pochybil. Neboť není úlohou *politického hospodářství*, aby hledalo a podávalo hospodářům soukromým a státním ideály mohoucí záhubnými následky z uskutečňování svého vyplývajících objeviti se co pouhé utopie. Zároveň není pochyby, že výrok Lamartinův (pak-li skutečně tak *obecně zněl*), ač v této všeobecnosti nesprávný, přece má do sebe pravdy mnohem více, než-li náhled spisovatelův že „*hospodářství politické má hledati zásady, nestarajíc se o praxi.*“ Lamartine chtěl bezpochyby říci, což i Aristide Dossios uznává, a co zdá se býti příčinou, že spisovatel tento otázky o praktičnosti zásad politickohospodářských, nepochopil, že *věda hledí zásady všeobecné*. Nebo mýlil by se kdožby očekával, že *mu politické hospodářství neprostředně ukáže cesty zde onde, dnes, zítra k cíli vedoucí*. *Uyloví-li se n. př. pro ochranná cla, pro svobodu tržby atd., nesmějí po výroku všeobecném ti kteří národové zařizovati hospodářství států svých. Zásady vědecké nesmějí tudíž odporovati všeobecné praxi. Všeobecnosti a tudíž i vědeckosti pozbývají, čím více se stupuje se v poměry konkrétné.*

Veškeré pokusy o vyličení pravé povahy hospodářství politického *ostanou marnými, pokud nenabude se pravého ponětí o hmotných principech poznání vědy této.* Poněvadž *jest* podstatným znakem hospodářství politického *ten*, že má *podati soubor zákonů, dle kterýchž máme hospodařiti, chceme-li dobrati se blahobytu; proto musí principie jeho vésti ku poznání závaznosti t. j.*

toho, co má být, nikoliv ale ku poznání *jsoucnosti* t. j. toho což *jest*. Proto jsou principie hospodářsko-politické praktické, nikoliv theoretické, proto *jest hospodářství politické vědou praktickou.*

Poměr hospodářství politického k ostatním vědám.

A. K vědám vůbec.

§. 4. Místo, na kterém stojí hospodářství politické mezi ostatními vědami.

Na krásně, že veškeré vědy buď duševné nebo hmotné, buď theoretické nebo praktické, jedním jsou celkem, pokladem totiž poznatků; přece najdeš v květnaté zahradě ducha lidského takovou rozmanitost vzrostu, barev a vůně, že chceš-li se tu poněkud obezříti, prvé ji musíš několikrát projíti. Tu shlédáš brzy v pestré směsici jistou pravidelnost, záhony květin barvou a vůní spřízněných, skupiny tu rozmarně tam dle přísných pravidel upravené, besídky keřů domácích i cizokrajných. Dozvědev se o původu pokladů těchto, snadněji přehlédneš celý labyrint a rozeznáš v něm dvě rozdílná pole. V jednom najdeš ovoce *zkušenosti* zahradníkovy, v druhém plody *rozumování* jeho o zkušenosti nabyté.

Oddělíš- a poodělíš-li obě pole na kruhy menší, obdržíš obraz následující:

I. *Vědy domyslné (rozumové, spekulativné neb racionální), kteréž jsou buď:*

- A) mathematické, buď
- B) filosofické.

II. *Vědy zkusné (empirické), kteréž vztahují se buď*

- A) ku přírodě — přírodověda, buď
 - B) ku člověku a sice buď
 - a) k osobě jeho — člověkověda (anthropologia), buď
 - b) k poměrům, v kterýchž jest k předmětenstvu, a sice buď
 - α) k věcem, kamž patří náuka hospodářství osamělého, buď
 - β) k spolubratřím — věda pospolitosti.
- Ta má za předmět: